

Osobowe przesłanki skutecznej resocjalizacji

Resocjalizację możemy rozpatrywać w dwóch wymiarach: jako określony proces oddziaływania wychowawczego oraz jako efekt tego procesu. Pierwszy, związany jest ze stosowaniem określonych metod, technik i sposobów oddziaływań, drugi natomiast jest urealnioną, zmaterializowaną i trwałą sumą efektów tychże oddziaływań. Cechą charakterystyczną wychowawczej działalności resocjalizacyjnej jest jej komplementarny i rozłożony w czasie charakter. Oznacza on wzajemnie od siebie zależne i zintegrowane formy postępowania, które wynikają z przyjętych założeń metodologicznych.

Wychowanie resocjalizacyjne jest świadomym i celowym działaniem pedagogicznym zmierzającym do osiągnięcia względnie stałych skutków w osobowości wychowanka, jego społecznym funkcjonowaniu, kreującym jego parametry tożsamości i wynikające z nich role życiowe i społeczne. Jest to więc określony sposób pedagogicznego postępowania, uzasadnionego teoretycznie i metodycznie i ukierunkowanego wobec osób i środowisk wykazujących negatywnie umotywowane style indywidualnego i społecznego funkcjonowania.

Resocjalizację można rozpatrywać w kilku kontekstach. Jej podstawą zazwyczaj jest doktryna aksjologiczna, zatem przyjęty i respektowany oficjalnie zbiór norm i wartości reprezentatywnych dla większego kręgu kulturowego. W takim ujęciu zagadnienia większość danego kręgu społecznego chce narzucić swoje reguły postępowania mniejszości. Widać to wyraźnie w trakcie trwania rozmaitych relacji interpersonalnych, a szczególnie w kontaktach osobowych, które zachodzą w opisywanej instytucjonalnej przestrzeni resocjalizacyjnej.

Każda rzeczywistość wychowawcza obejmuje podmiot wychowania czyli wychowanka, sytuację wychowawczą (obiekty wychowawcze) oraz osobę lub osoby wychowujące. Wszystkie te obiekty są ze sobą skorelowane i współzależne. Jakość oddziaływań oraz efekt wychowawczy są w dużym stopniu wypadkową głębokości i natężenia wzajemnych osobowych kontaktów.

Nie ulega wątpliwości, że spośród czynników mających realny wpływ na wychowanie resocjalizacyjne największe znaczenie przypisuje się relacjom inter-

personalnym, zarówno w trakcie procesu adaptacji wychowanka do warunków instytucjonalnych, jak i działań o charakterze wychowawczym. Ich inspiratorami i realizatorami są wychowawcy, a szerzej personel instytucji oraz wychowankowie.

To właśnie podczas relacji zachodzących pomiędzy wychowawcą a wychowankiem następuje transmisja wielorakich sprzężonych informacji mających wpływ na cechy osobowe zarówno wychowanka, jak i wychowawcy. Przestrzeń kontaktów dwóch osobowości – wychowanka i wychowawcy – jest płaszczyzną, na której odciskają się ślady zmian parametrów tożsamościowych obu partnerów interakcji.

Ważne, aby zmiany te przebiegały kierunkowo – od wychowawcy do wychowanka i ukierunkowane były na proces kreatywnego rozwijania struktur osobowych wychowanków, a szczególnie: struktur kreujących obraz samego siebie i obraz świata zewnętrznego oraz strukturalnych składników procesów poznawczych i twórczych.

Z pojęciem wychowawczego procesu resocjalizacyjnego rozumianego jako konstruowanie nowego, wyższego poziomu relacji struktur osobowych wychowanka nieprzystosowanego społecznie ze światem zewnętrznym wiąże się nierozłącznie pojęcie „Ja” jako integratora tych struktur. Można powiedzieć, że z wychowawczego punktu widzenia zdefiniowanie „Ja osobowego” jest kluczem do rozpoczęcia procesu kreowania progresywnej zmiany tożsamościowej podopiecznego.

Niemal wszyscy znawcy problemu zgadzają się z tezą, że o sukcesie wychowawczym pedagoga decydują trzy czynniki: kompetencje profesjonalne, doświadczenie zawodowe oraz predyspozycje osobowe. Te same czynniki współdecydują również o losach interesującego nas procesu resocjalizacji instytucjonalnej.

Pedagogiczne kompetencje profesjonalne są wypadkową kilku czynników. Z jednej strony, są to czynniki natury edukacyjnej (czynniki obiektywne), a więc poziom i model kształcenia na studiach pedagogicznych (jakość przekazywanej wiedzy teoretycznej, wielość rozwiązań metodycznych, doświadczenia praktyczne itp.), z drugiej zaś strony, czynniki osobiste (subiektywne), do których zaliczyć można między innymi motywację do nauki, aktywność intelektualną, chęć skupienia się na studiowaniu, predyspozycje do wykonywania zawodu itp.

Wpływ na kształtowanie motywacji do podjęcia zawodu zgodnego z wykształceniem ma kadra nauczająca. Z doświadczenia jednak wiadomo, że część osób studiujących resocjalizację takich motywacji nie uzewnętrznia, a czasami wręcz deklaruje chęć szukania pracy w innych profesjach. Nie mniej jednak sposób kształcenia, a więc wyposażania w kompetencje merytoryczne, przyszłych wychowawców resocjalizacyjnych jest jednym z najistotniejszych czynników umożliwiających osiągnięcie przez nich wymiernych sukcesów zawodowych.

Inną przesłanką decydującą o efektywności procesu resocjalizacji jest doświadczenie wychowawców, definiowane na ogół jako wiadomości zdobywane na podstawie obserwacji i przeżyć, znajomości życia, rzeczy i ludzi. Można więc powiedzieć, że takie rozumienie doświadczenia sugeruje, że może być ono tworem indywidualnym i społecznym, subiektywnym i obiektywnym jednocześnie.

Mamy tu na myśli tę kategorię osobistych doświadczeń indywidualnych i społecznych, subiektywnych i obiektywnych, która zorientowana jest na rozwiązywanie problemów dzieci, młodzieży oraz osób dorosłych wykazujących syndrom nieprzystosowania społecznego. W tym względzie najistotniejszą cechą tak rozumianego doświadczenia zawodowego nie jest czas jego zdobywania, lecz zaangażowanie wychowawcy w rozwiązywanie problemów wychowanka.

Doświadczenia związane z zagadnieniem oddziaływań pedagogiki resocjalizacyjnej mogą mieć charakter instytucjonalny i pozainstytucjonalny. W pierwszym przypadku chodzi o prowadzenie oddziaływań resocjalizacyjnych w warunkach placówki resocjalizacyjnej, w drugim natomiast o zaangażowanie w środowiskową pracę wychowawczą przebiegającą w warunkach pozainstytucjonalnych (rodzina, osiedle mieszkaniowe, ulica, boisko sportowe itp.).

Kategoria doświadczeń zawodowych oraz kategoria kompetencji profesjonalnych mają niewątpliwy wpływ na kształtowanie się sylwetki osobowej wychowawcy. Możemy przyjąć, w pewnym uproszczeniu, że spośród wielu strukturalnych składników sylwetki osobowej niektóre z nich odgrywają pierwszoplanową rolę w kreowaniu procesu wychowania resocjalizacyjnego. Należą do nich zaliczyć takie kategorie, jak: zdolności, inteligencja, temperament, charakter.

Możemy przyjąć, że na kwalifikacje zawodowe wychowawców składają się: postawy aksjologiczne zorientowane na wartości humanistyczne i antropologiczne, uznające priorytety kształtowania rozwoju osobowego i społecznego młodzieży, zdrowie fizyczne i psychiczne, jako czynnik umożliwiający wytrwałość w realizacji celu oraz wiedza teoretyczna i praktyczna traktowana jako instrument metodycznych działań wychowawczych.

Natomiast w kwalifikacjach pedagogiczno-wychowawczych, rozumianych jako odpowiednie przygotowanie do prowadzenia działalności pedagogicznej o wymiarach specjalistyczno-wychowawczych, możemy wyróżnić: wiedzę pedagogiczną, myślenie kategoriami pedagogicznymi oraz działania pedagogiczne. Na szeroką wiedzę pedagogiczną (w węższym bądź szerszym zakresie) składa się wieloletni dorobek nauk pedagogicznych i nauk pokrewnych.

Kwalifikacje specjalistyczne możemy określić jako sumę predyspozycji osobowych i wiedzy specjalistycznej składających się na sukces wychowawczy. Oznacza to z jednej strony, określony zestaw cech osobowych predestynujących do wykonywania ukonkretnionych czynności i zabiegów (wytrwałość, inteligencja, zdolność do abstrahowania, innowacyjność, kreatywność, spostrzegawczość, refleksyjność i inne), z drugiej zaś, wiedzę i umiejętności z zakresu specjalistycznych metod oddziaływań.

Metodyczna wychowawcza działalność resocjalizacyjna wymaga odpowiednich kwalifikacji pedagogicznych i specjalistycznych od osób ją realizujących, co jest warunkiem powodzenia tego typu oddziaływań. O ile możemy przyjąć, że kwalifikacje pedagogiczne uzyskane podczas typowych studiów z zakresu pedagogiki resocjalizacyjnej są wystarczające do podejmowania działań z zakresu „admini-

strowania” wychowankiem w placówce resocjalizacyjnej, to nie dają one kwalifikacji do prowadzenia procesu kreowania zmiany rozwojowej wymiaru osobowego i społecznego podopiecznych.

Wyróżniamy cztery podstawowe grupy czynników umożliwiających realizację prawidłowego procesu wychowania resocjalizacyjnego. Po pierwsze, muszą być spełnione warunki personalne – profesjonalnie przygotowane osoby kierujące tym procesem. Po drugie, w instytucji lub w środowisku, w którym ma on przebiegać powinien istnieć odpowiedni klimat społeczny, który można zdefiniować jako sprzyjający innowacyjnej i niekonwencjonalnej działalności pedagogicznej układ stosunków interpersonalnych i wzajemnych powiązań personelu wychowawczego i administracyjnego oraz innych osób z najbliższego środowiska. Po trzecie, muszą istnieć prawno-administracyjne przesłanki umożliwiające prowadzenie takiej działalności (statut i regulamin instytucji, przepisy natury ogólniejszej itp.). Po czwarte, rozwiązania infrastrukturalne i architektoniczne powinny umożliwiać realizację określonych zajęć, wymagających czasem specjalistycznych warunków lokalowych.

Istotne przesłanki działań resocjalizacyjnych dotyczą roli i funkcji wychowanków w tym procesie. Chodzi tu o ich postawy (czynne lub bierne, aktywne lub pasywne) wobec określonych zadań i działań merytorycznych oraz o indywidualne i osobowe predyspozycje poznawcze. Ważnym czynnikiem jest bowiem zaawansowanie rozwojowe struktur procesów poznawczych i twórczych oraz reprezentowany poziom nieprzystosowania społecznego we wszystkich swoich strukturalnych wymiarach. Czynniki te mają istotne znaczenie dla przebiegu procesu resocjalizacji instytucjonalnej, urealnając go, utrudniając lub uniemożliwiając jego przebieg.

Efektem procesu resocjalizacji rozumianej jako wychowawcza działalność komplementarna, kreująca osobowy i społeczny rozwój wychowanka może się stać readaptowany społecznie człowiek, który poprzez rozwój swoich potencjałów uzyskał nowe kompetencje indywidualne i społeczne, autokreując, alternatywne do dotychczasowych, parametry tożsamościowe. Taka perspektywa zakłada wyposażenie osoby resocjalizowanej w umiejętność autostymulacji do samorozwoju oraz sposoby rozwiązywania sytuacji problemowych innowacyjnie i odmiennie od sposobów dotychczasowych.

Ale do tego zadania potrzebni są odpowiednio profesjonalnie przygotowani wychowawcy, mający zarazem zestaw cech osobowo-tożsamościowych predysponujących ich do pracy z osobami nieprzystosowanymi społecznie, a nie, jak do tej pory często bywa, osoby legitymujące się wprawdzie dyplomem ukończenia studiów z zakresu resocjalizacji, ale pozbawione predyspozycji osobowych, a na dodatek będące absolwentami bliżej nieznanego środowisku pedagogicznemu licznych uczelni niepublicznych.

Redaktor naczelny

Prof. zw. dr hab. Marek Konopczyński